

„SLOVANSKÝ PŘEHLED” — Z BADAŇ CZECHOSŁOWACKICH NAD HISTORIĄ
KRAJÓW EUROPY ŚRODKOWEJ I POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ (1968 - 1970)

Omówienie niniejsze poświęcone jest dwumiesięcznikowi zatytułowanemu „Slovanský přehled”, a obejmuje okres ostatnich trzech lat, tj. 1968 - 1970. Periodyk wydawany jest wspólnie przez Instytut Czechosłowacko-Radziecki Czechosłowackiej Akademii Nauk oraz przez Instytut Historii Europejskich Krajów Socjalistycznych Słowackiej Akademii Nauk. Funkcję redaktora naczelnego „Přehledu” do 1968 r. pełnił Josef Macůrek, w radzie redakcyjnej zaś znajdowali się m.in. V. Borodovčák, K. Herman, R. Hoffman, J. Kolečka, O. Říha, J. Valenta. W 1969 r. redaktorem naczelnym pisma został Vacláv Král, zespół zaś rady redakcyjnej pozostał niezmienny.

„Slovanský přehled” jest najstarszym z obecnie istniejących pism, które zajmują się dziejami Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej¹, choćby więc już z tego względu zasługuje na uwagę. Pragnąc jednak scharakteryzować najciekawsze pozycje drukowane na jego łamach w ciągu ostatnich kilku lat, nie sposób nie wspomnieć o genezie „Přehledu”. Albowiem główne kierunki zainteresowań czasopisma i problematyka, którą ono podejmuje obecnie, ściśle wiążą się z jego powstaniem.

Pod koniec XIX w. rozwijała się niezwykle intensywnie prasa czeska². Wśród wielu nowych

¹ K. Herman, *70 let „Slovanského přehledu” — tradice a perspektivy*, „Slovanský přehled” (dalej SP), 1968, nr 1.

² R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 287.

jej tytułów znajdowały się też, i to w stosunkowo dużej liczbie, pisma naukowe z dziedzin humanistycznych. „Slovanský přehled” został założony w Pradze w 1898 r., jego zaś pierwszy numer ukazał się we wrześniu następnego roku. Nosił on wówczas podtytuł „Sbornik stati, dopisuv a zprav ze života slovanského”. Pierwszym redaktorem naczelnym został profesor Adolf Černý. Pismo powstało w dużej mierze w wyniku, jak byśmy to dziś określili, zapotrzebowania społecznego, głównym bowiem jego celem było podawanie na popularnym poziomie wiadomości i problemów na temat Słowiańszczyzny. Od połowy XIX stulecia istniało w Czechach duże zainteresowanie życiem i historią pozostałych narodów słowiańskich. Zainteresowanie to koncentrowało się na zagadnieniach politycznych, lecz również w niewiele mniejszym stopniu na kulturalnych.

Jednym z wyrazów tego było wydawanie przez i z inicjatywy Edvarda Jelinka „Slovanského sbornika”, który jednak szybko zakończył swój żywot (1881 - 1887). W jedenaście lat później kontynuatorem „Sbornika” został „Slovanský přehled”. Oba pisma miały podobne cele. Było to zwłaszcza krzewienie „wzajemnego, prawdziwego poznania” się narodów słowiańskich.

Zainteresowanie redakcji i autorów „Přehledu” na przełomie XIX i XX w. skupiało się głównie na tym, co nazywano wówczas współczesnym życiem słowiańskim. Przyswiewało im hasło Palackiego: „Svoji k svemu — a vždy dla pravdy”. Owo „wzajemne prawdziwe poznanie” się miało odbywać przede wszystkim na drodze poznania literatury, stąd prawie wyłącznie literacki charakter pisma w początkowym okresie jego istnienia. Odnajdujemy tak opowiadania, strofy poezji, pieśni słowiańskie wraz z nutami itd. W okresie, kiedy prawie wszystkie narody słowiańskie nie posiadały niepodległości i bytu państwowego, dla głównego propagatora jedności słowiańskiej w Czechach, Palackiego, „wzajemne, prawdziwe poznanie” się miało odgrywać ważną rolę podtrzymywania więzi. Pismo ukazywało się wówczas dziesięć razy do roku w postaci zeszytów, które stanowiły oddzielną całość. W ciągu 72 lat wyszło w sumie drukiem 56 roczników.

W 1968 r. „Přehled” obchodził jubileusz siedemdziesięciolecia założenia pisma. W nrze 1 znajdujemy artykuł K. Hermana³, w którym Autor zanalizował obszernie dotychczasową rolę pisma i przedstawił cele, jakie w najbliższej przyszłości chce redakcja realizować. Charakteryzując zmianę profilu pisma po 1945 r. Herman pisze, że „Přehled” „podjął tematykę ziem Europy Środkowej, Południowej i Wschodniej, tak krajów słowiańskich, jak też niesłowiańskich, co wyłożyło z przemian politycznych, które zaszły w tej części Europy, a które wywołały potrzebę nawiązania więzi w imię proletariackiego internacjonalizmu”. Pismo pragnie nadal zamieszczać artykuły popularnonaukowe dla szerokiego grona czytelników, jak też naukowe dla specjalistów. „Slovanský přehled” orientuje się obecnie na historię najnowszą, lecz nie może się to odbywać bez nawiązywania do starszych dziejów. Artykuły mają za zadanie przedstawiać zasadnicze fragmenty historii politycznej i kultury, natomiast w dziale „Czasy i ludzie” oraz „Wspomnienia” ma się znaleźć szczegółowe rozszerzenie pewnych tematów. Dział recenzji ma prezentować literaturę krajów socjalistycznych i o krajach socjalistycznych.

Wydaje się, że reakcja ściśle trzyma się wyznaczonego planu perspektywicznego. „Přehled” ukazuje się od 1960 r. jako dwumiesięcznik, cały rocznik zawiera w sumie 480 stron. Problematykę, którą obecnie podnosi pismo, można podzielić na trzy części. Pierwsza — to dzieje średniowiecza w Czechach, Słowacji i pozostałych państwach słowiańskich. Druga część koncentruje się wokół zagadnień odrodzenia narodowego w XIX w. Wreszcie część trzecia poświęcona jest XX w., szczególnie zaś historii dwudziestolecia międzywojennego 1918 - 1939, chociaż zdarzają się też prace dotyczące początku XX w., jak również okresowi po zakończeniu II wojny światowej. Od czasu do czasu ukazuje się numer monograficzny poświęcony w całości jednemu krajowi lub jednemu zagadnieniu. I tak np. w 1970 r. ukazał się zeszyt „bułgarski” (nr 6) oraz „leninowski” (nr 2), w 1969 r. rumuński (nr 2), w 1966 r. polski (nr 4). Pismo posiada tradycyjnie staranną szatę graficzną. Na ogół zawiera szereg ilustracji związanych z publikowanymi artykułami. Także okładki stanowią ilustracje. Charakterystyczne są publikacje dotyczące wspólnych dzie-

³ Herman, *op. cit.*

jów Czech i innego państwa czy narodu. Warto wreszcie zauważyć, że „Slovanský přehled” stosunkowo często udostępnia swe łamy autorom z krajów, którego dziejom jest poświęcony, w tym również z Polski.

Po 1968 r. mimo zmian w redakcji pismo utrzymuje swój profil: zajmuje się nadal problematyką średniowiecza słowiańskiego, jak i sprawami słowiańskimi w XIX w. Natomiast wyraźniej zaznaczyła się tendencja w kierunku rozszerzenia problematyki dotyczącej politycznych związków krajów Europy Środkowo-Wschodniej, które obecnie należą do bloku krajów socjalistycznych. Dostrzec też można większe ukierunkowanie na przemiany polityczno-społeczne w ostatnim okresie wojny i okresie powojennym. Oznacza to nawiązywanie do spraw stosunkowo niezbyt odległych i ciągłą aktualizację podnoszonej problematyki.

Zatrzymując się nad częścią dotyczącą średniowiecza warto zwrócić uwagę na interesujące artykuły L. Havlika⁴, który specjalizuje się we wczesnym średniowieczu. W swoich artykułach porusza on m. in. dzieje Polski wczesnopiastowskiej oraz początki państwowości Słowian bałkańskich. Autor daje bogaty przegląd literatury przedmiotu starszej i niedawno wydanej. Zasadniczą tezą Havlika jest twierdzenie, iż w Chorwacji, Serbii oraz Bułgarii istniały pewne formy organizacyjne, które nie stanowiły jednak jeszcze państwa. Opiera się tu Autor zwłaszcza na przekazach bizantyńskich. W ciekawy sposób ukazuje również, jak Bizancjum zmuszało Słowian do zależności politycznej, a co z kolei w istotnej mierze miało wpływ na kształtowanie się najstarszych państw słowiańskich na Bałkanach.

Do problematyki Słowian i Bizancjum nawiązuje także artykuł B. Zástěrovej⁵. Natomiast o początkach państwowości na terenie Czech, szczególnie o Wielkich Morawach, przynosi nowe dane rozprawa H. Boulina⁶.

Międzynarodowy aspekt husytyzmu przedstawia artykuł J. Mikulki⁷. Zagadnienie husytyzmu jest ciągle problemem otwartym w historiografii czechosłowackiej. Wspomniany artykuł omawia wzajemne sprzężenie się dyplomacji husytów i oddziaływania społecznego na sąsiednie kraje, a zwłaszcza na Polskę.

Warto zasygnalizować również parę pozycji dotyczących okresu reformacji. O związkach między czeskim husytyzmem a początkami polskiej reformacji pisze ponownie J. Mikulka⁸. Zwraca on uwagę na dzieje Śląska w XV — XVI w., kiedy to stanowił on niejako pomost w przenikaniu pewnych idei społeczno-religijnych, czemu sprzyjały jego stosunki społeczne i gospodarcze.

Zainteresowania autorów „Slovanského přehledu” kierują się też tu do wydarzeń, które stanowią zasadniczą cezurę dla czeskiej państwowości i życia narodowego. Biała Góra w historii Czech stała się zasadniczym przełomem. Wymienić tu należy szkic J. Macůrka⁹ dotyczący emigracji politycznej Czechów po 1620 r.

W artykułach poświęconych XIX stuleciu dominują kwestie związane z ideami jedności słowiańskiej, prób odbudowy choćby w ograniczonej formie życia państwowego w ramach monarchii Habsburgów albo pod protektoratem Rosji. Szczególnie wypukłone są sprawy czeskie, działalność Palackiego i Riegera, wzajemne kontakty narodów słowiańskich znajdujących się pod panowaniem Austrii, Rosji, Turcji, a także kontakty z innymi narodami, zwłaszcza Węgrami, z którymi wiązano nadzieję na odzyskanie niepodległości. Chodzi tu też o przedstawienie, wspomnianych już na wstępie, tradycji współpracy np. czesko-węgierskiej.

⁴ L. E. Havlik, *Christianizace slovanských národů a římské papežství*, SP, 1969, nr 3; tenże, *Moravské a české tradice v uherských kronikách*, tamże, 1969, nr 5; tenże, *Počátky státního života balkánských Slovanů*, tamże, 1970, nr 6.

⁵ B. Zástěrova, *Slované ve světle byzantských pramenů*, SP, 1968, nr 3.

⁶ H. Boulín, *Nejstarší politické útvory v zemích českých*, SP, 1968, nr 3.

⁷ J. Mikulka, *Husitství a slovanský svět*, SP, 1968, nr 3.

⁸ J. Mikulka, *Heretická hnutí v polských zemích v době před evropskou reformací*, SP, 1970, nr 5.

⁹ J. Macůrek, *Z osudů pobelohorské emigrace*, SP, 1969, nr 6.

Ten problem omawia artykuł J. Macůrka¹⁰. Wybuch Wiosny Ludów w 1848 r. zapoczątkował zarówno wspólną nadzieję, jak też współpracę Węgrów i Czechów. Zwycięstwo Austrii tę współpracę jeszcze pogłębiło. Lata 1850 - 1867 charakteryzują się jako szczególnie pozytywny okres wzajemnych czesko-węgierskich stosunków narodowych. Despotyzm systemu Bacha zbliżył obie strony. Nie było wówczas prawie wcale sprzeczności w celach politycznych i w interesach narodowych Węgrów i Czechów. Oba narody respektowały się wzajemnie i wspólnie usiływały tworzyć życie narodowe w ramach monarchii habsburskiej.

W latach sześćdziesiątych XIX w. doszło także do zbliżenia narodowego Czechów z Chorwatami. Pisze o tym jugosłowiański historyk V. Krestič¹¹. Stwierdza on na wstępie, iż problematyka ta jest prawie dotychczas nie zbadana, zarówno w czechosłowackiej, jak też jugosłowiańskiej historiografii. Celem artykułu jest próba przedstawienia związków czesko-chorwackich na podstawie nowego materiału archiwalnego. Po upadku Bacha doszło pomiędzy Czechami a Chorwatami do zbliżenia na tle wprowadzenia w życie dyplomu październikowego w obu krajach monarchii habsburskiej. Czołowym zwolennikiem federalizmu i niezawisłości narodowej Chorwatów był Jurij Strossmayer (postulował on. m. in. wprowadzenie języka chorwackiego do szkół i urzędów i zjednoczenie Chorwacji z Dalmacją). Na gruncie tych koncepcji zbliżył się on z przywódcą federalistów czeskich hrabią Jindřichem Clam-Martiniem (starszym). Wspólny program i podobne położenie narodowe wpłynęły na sojusz polityczny federalistów czeskich i chorwackich w Wiedniu. Ich koncepcje i postulaty były najśmielszymi i najdalej idącymi w dyskutowanej w latach 1861 - 1867 przebudowie monarchii. Pozostawały jednak one w absolutnym konflikcie z centralistyczną polityką Wiednia, jak również dualistyczną Budapesztu. Po 1867 r. idea czesko-chorwackiej współpracy załamała się, została odsunięta na dalszy plan w związku z koncepcjami jugosłowiańskimi.

Dopełnieniem artykułu Krestiča jest praca M. Šestáka¹². Przedstawia on próby realizacji polityki czeskiej burżuazji liberalnej, idącej na współpracę z Chorwatami i Polakami w okresie przed wojną prusko-austriacką. Wspólną platformą polityczną miała być oczywiście federalizacja, natomiast wspólną ideą była jedność i współpraca słowiańska. Charakterystyczny przy tym jest fakt, że od tego momentu każdy polityk czeski musiał tak czy inaczej tę ideę podnosić, natomiast dla okresowo współdziałających z Czechami przedstawicieli innych narodowości słowiańskich było to jedynie jedno z przejściowych i koniunkturalnych haseł programowo-politycznych. Źródłem wzmacniania lojalizmu wobec Austrii dopatruje się Autor w obawie narodów słowiańskich przed Prusami. Jednocześnie i Czesi (F. Rieger), i Chorwaci, i Polacy (A. Gołuchowski) wysuwali swoje narodowe, sprzeczne nieraz ze sobą, postulaty. Te rozbieżności i brak rzeczywistej, a nie tylko propagandowej jedności. „Słowian austriackich” zniweczyły nadzieje na zajęcie wspólnego stanowiska i osiągnięcia stawianych poprzecznie celów. Egoistyczne koncepcje Gołuchowskiego, koncepcja Strossmayera współpracy z Serbią, czy w końcu program Riegera, który stanowił nowy wariant austrosławizmu, wszystko to wpłynęło na upadek zjazdu wiedeńskiego w 1866 r.

Jednak idea współpracy słowiańskiej była bardzo żywa w dalszym ciągu. Panslawizm na tle polityki międzynarodowej po wojnie prusko-austriackiej i prusko-francuskiej przedstawia V. Žáček¹³, omawiając zwłaszcza Zjazdy Słowiańskie w Moskwie i Belgradzie. Ten ostatni szczególnie wniósł nowe elementy do polityki i ideologii panslawizmu.

Po raz ostatni możliwość stworzenia jedności słowiańskiej powstała po II wojnie światowej w latach 1945 - 1948¹⁴. Wszystkie narody słowiańskie weszły wówczas na drogę socjalistycznych przemian. Ideologia panslawizmu miała być w pewnych koncepcjach wspólną więzią, synonimem socjalizmu, platformą przyjaźni ze Związkiem Radzieckim. Jednakże, zdaniem Autorki artykułu, ideologia słowiańska w połowie XX w. była już martwa, powstała wszak i istniała w okresie,

¹⁰ J. Macůrek, *Z dějin česko-madarské spolupráce v letech 1849 - 1867*, SP, 1969, nr 5.

¹¹ V. Krestič, *Příspěvek k dějinám česko-chorvatských vztahů (1860 - 1868)*, SP, 1969, nr 1.

¹² M. Šesták, *Videňský „slovanský“ sjezd roku 1866*, SP, 1969, nr 1.

¹³ V. Žáček, *Pokusy o slovanské sjezdy po r. 1867*, SP, 1968, nr 3.

¹⁴ K. Kořalková, *Slovanská ideologie po druhé světové válce*, SP, 1969, nr 3.

kiedy narody słowiańskie nie miały samodzielnego bytu i między innymi poprzez nią szukano możliwości odrodzenia narodowego.

Jak już uprzednio wspomniano, „Slovanský přehled” podaje w dużej części problematykę XX w., ze szczególnym uwzględnieniem stosunków i polityki międzynarodowej w latach 1918 - 1939. Zwraca uwagę zwłaszcza fakt, iż redakcja „Přehledu” systematycznie zamieszcza artykuły na temat kontaktów Czechosłowacji z poszczególnymi państwami w okresie dwudziestolecia. Wymieńmy kilka najbardziej interesujących.

Tak więc V. Moulis omawia znaczenie układu o pomocy wzajemnej pomiędzy Czechosłowacją a ZSRR z maja 1935 r.¹⁵ Analizuje, do jakiego stopnia układ ten współgrał z układem czechosłowacko-francuskim z lat 1923 - 1924 r. i w jakim stopniu taki system układów mógł zabezpieczyć Pragę przed Niemcami.

I nie tylko przed Niemcami. Š. Fano charakteryzuje politykę Polski i Węgier w latach 1934 - 1936 jako już „przedmonachijską” w stosunku do Republiki Czechosłowackiej¹⁶. Symptomy zagrożenia ze strony jej sąsiadów były widoczne już wtedy. Fano dostrzega początek wspólnych poczynań antyczechosłowackich Węgier i Polski w wizycie premiera Gömbösa w Warszawie oraz w jego rozmowach z ministrem Beckiem i marszałkiem Piłsudskim, którego stanowisko wobec Czechosłowacji w ogóle było tradycyjnie niechętnie. Tak polskie, jak i węgierskie wysiłki dyplomatyczne zmierzały przede wszystkim do dezintegracji Republiki poprzez akcję na Ukrainie Zakarpackiej i popieranie nacjonalistów słowackich. Autor upatruje załamanie się współpracy polsko-węgierskiej w stosunku do Czechosłowacji w 1936 r., kiedy to w Budapeszcie zaczęły przeważać wpływy niemieckie.

Bardziej pozytywny okres w stosunkach polsko-czechosłowackich omawia W. Balcerak¹⁷. Stara się on w syntetyczny sposób przedstawić specyfikę polskiej i czechosłowackiej polityki zagranicznej w momencie stabilizacji państwowej obu krajów.

Balkańskie zainteresowania Pragi przedstawiają dwie rozprawy. W. A. Wasilew z Sofii charakteryzuje politykę Beneša wobec Bułgarii na przestrzeni dwudziestolecia międzywojennego, uwzględniając zwłaszcza problem Małej Ententy oraz kwestie gospodarcze¹⁸. Bardziej szczegółowo pisze J. Kolář na temat pierwszych kontaktów politycznych niepodległej Czechosłowacji i Bułgarii w latach 1919 - 1923¹⁹.

Wśród artykułów o polityce zagranicznej Czechosłowacji wyróżniają się rozprawy dotyczące spraw wokół konferencji monachijskiej. Zwłaszcza dwa artykuły Krála wnoszą nieco nowych elementów. W pierwszym²⁰ wykazuje różnicę, jaka zachodziła w stanowisku Polski i Rumunii wobec kryzysu sudeckiego. Polska była zdecydowanie antyczechosłowacka i antyradziecka zarazem, Rumunia tylko antyradziecka; przy czym polskie MSZ naciskało na Bukareszt, ażeby nie dopuścić nawet do transportów sprzętu wojskowego, w tym samolotów, z ZSRR przez Bukowinę do Czechosłowacji. Autor wielce sugestywnie przedstawia te zakulisowe rozgrywki dyplomacji rumuńskiej i czechosłowackiej. W drugim artykule²¹ Král omawia kulminacyjny punkt kryzysu. Również sugestywnie ukazuje sytuację Czechosłowacji jako kraju całkowicie niemal izolowanego, opuszczonego przez partnerów z Małej Ententy i przez mocarstwa, wystawionego na agresywnie

¹⁵ V. Moulis, *Ke vzniku československo-sovětské spojenecké smlouvy z roku 1935*, SP, 1965, nr 3.

¹⁶ Š. Faño, *Protičeskoslovenské ostrie pol'sko-mad'arského zblizovania v rokoch 1934 - 1936*, SP, 1970, nr 5.

¹⁷ W. Balcerak, *K československo-polským vztahům v letech 1921 - 1927*, SP, 1968, nr 6.

¹⁸ V. A. Vasilev, *Z bulharsko-československých diplomatických vztahů mezi dvěma světovými válkami*, SP, 1970, nr 6.

¹⁹ J. Kolář, *Počátky československo-bulharských diplomatických vztahů v letech 1919 - 1923*, SP, 1970, nr 6.

²⁰ V. Král, *Rumunsko a průchod Rudé armády na pomoc Československu v roce 1938*, SP, 1966, nr 6.

²¹ V. Král, *Kritické zářijové dny*, SP, 1968, nr 5.

poczynania sąsiada i niezdołnego mu się przeciwstawić, m. in. z powodu sytuacji wewnętrznej państwa.

Problemowi arbitrażu wiedeńskiego widzianego pod kątem ziem czeskich i słowackich poświęcona jest rozprawa M. Koukolovej²².

„Přehled” zamieszcza też artykuły dotyczące poszczególnych krajów. Z ciekawszych na uwagę zasługuje dotyczący konsekwencji przewrotu 19 V 1934 w Bułgarii²³. Przewrót ten zlikwidował burżuazyjnodemokratyczną formę rządów w Bułgarii i wprowadzał na jej miejsce dyktaturę wojskową. Armia przejęła faktyczną władzę, podejmując współpracę z tzw. grupą „Zweno”. „Zweno” w polityce zagranicznej zmierzała jeszcze przed zamachem do zbliżenia z Jugosławią, Francją i pozostałymi krajami Małej Ententy. Jednakże pomimo licznych sondaży i kontaktów dyplomatycznych nie dawało to żadnego praktycznego efektu. Po zamachu 19 maja najprędzej zareagował Bukareszt, Rumunia obawiała się wzmożenia wpływów słowiańskich na Bałkanach, a nawet federacji Bułgarii i Jugosławii²⁴. Przedstawiciele „Zweno” przeprowadzili zresztą jeszcze przed zamachem pertraktację z nieoficjalnymi przedstawicielami Jugosławii na temat zniwelowania wzajemnych pretensji terytorialnych obu państw. „Rząd Georgiewa łączył nacjonalizm z koncepcją ścisłej współpracy państw słowiańskich na Bałkanach, a w Sofii wydawało się, że pokój w Europie Południowej zależy od zbliżenia między Bułgarią a Jugosławią”. Jednakże państwa bałkańskie, a szczególnie właśnie Jugosławię, z niedowierzaniem spoglądały na politykę Sofii. Na zbliżenie bułgarsko-jugosłowiańskie wywarły niemały wpływ orientacja nowego reżimu na Francję. Zbliżenie Bułgarii do Małej Ententy zostało jednak pokrzyżowane przez Muszanowa. Sofia bowiem odmówiła potwierdzenia oficjalnie status quo i z tego powodu nie przystąpiła do Ententy Bałkańskiej. Zbliżenie z Jugosławią poprzez Małą Ententę było dla Bułgarii korzystniejsze aniżeli za pośrednictwem paktu bałkańskiego. Polityka zwiększenia aktywności na Półwyspie Bałkańskim, jaka miała miejsce po przewrocie, nie doprowadziła do rezultatów. Georgiew nie miał czasu, by ją zrealizować do końca. W styczniu 1935 r. został zmuszony do podania się do dymisji. Rząd Georgiewa można uważać za próbę bułgarskiej burżuazji przeciwstawienia się promiennieckiej orientacji.

Bardziej znaną problematykę podnosi w swych artykułach na łamach „Slovenského přehledu” jugosłowiański historyk Ž. Avramovski. Omawia on stanowisko Jugosławii wobec węzłowych problemów międzynarodowych lat 1935 - 1938. Faktyczne wycofanie się z bloku Małej Ententy przez premiera Stojadinovicia w latach 1936 - 1937 i zawarcie układów z Bułgarią oraz Włochami zmieniało istotnie układ sił²⁵. Było to zwłaszcza niebezpieczne dla Czechosłowacji, stąd zabiegi i wizyta Beneša w Belgradzie jesienią 1936 r. i jego nieudane próby przekształcenia Małej Ententy w sojusz polityczno-wojskowy²⁶. Avramovski porusza też rozmowy wojskowych, głównie czechosłowackich i jugosłowiańskich, na temat ewentualności konfliktu z Węgrami. Jedną z przyczyn tego przeorientowania się Jugosławii była ocena remilitaryzacji Nadrenii przez Niemcy i reakcja na to mocarstw, a szczególnie Francji²⁷. Autor dostrzega znaczne osłabienie związków pomiędzy Jugosławią a Francją już w 1934 r. Było to w ogóle osłabienie sojuszu Francji z krajami Małej Ententy. Dla Jugosławii nie oznaczało to nic dobrego ze względu na Włochy, w których zawsze widziała potencjalne niebezpieczeństwo. Stąd też po utworzeniu gabinetu Stojadinovicia związki z Francją stały na rzecz ściślejszych stosunków z Niemcami, zwłaszcza gospodarczych, te zaś umocniły się i utrwały po ogłoszeniu sankcji, z powodu których Jugosławię bardzo ucier-

²² M. Koukolová, *Ve Vidni rozhodili silni*, SP, 1969, nr 5.

²³ V. Bystrický, *Prevrat 19. maja 1934 v Bulharsku a Malá dohoda*, SP, 1968, nr 4.

²⁴ Tamże, s. 294; autor wykorzystał tutaj nie opublikowane dokumenty rumuńskiego MSZ.

²⁵ Ž. Avramovski, *Jugoslávská vláda a návrhy na pretvoření Malé dohody v univerzální obranný pakt*, SP, 1963, nr 5.

²⁶ Szczegółowiej pisał o tym L. Deák, *Česta presidenta Beneša do Juhoslávie roku 1937*, SP, 1965, nr 4.

²⁷ Ž. Avramovski, *Rýnská krize r. 1936 a Juhoslávie*, SP, 1969, nr 4.

piała. Wypowiedzenie przez Niemcy układów łokarnieńskich było dla Jugosławii sprawą dalszą aniżeli agresja włoska na Abisynię, chociaż stwarzało na przyszłość precedens do innych rewizji.

Stosunkowo niewiele miejsca poświęca „Slovanský přehled” II wojnie światowej. Zwraca jednak uwagę ciekawy artykuł M. Moravcovej²⁸ o zmianach ludnościowych w Europie Wschodniej po zakończeniu wojny. Interesujące są szczególnie porównania poszczególnych krajów i interpretacja Autorki.

Również interesujący jest artykuł H. Batowskiego²⁹, w którym Autor zestawia i porównuje kraje słowiańskie przed i po zakończeniu II wojny światowej.

Z innych artykułów o II wojnie warto wymienić kilka zawartych w numerze 4 „Přehledu” z 1969 r. I tak P. Hradečný pisze o warunkach i okolicznościach powstania niepodległej i socjalistycznej Albanii³⁰. Autorem podobnego przyczynku, ale na temat utworzenia republiki socjalistycznej w Bułgarii, jest J. Kolář³¹. Natomiast R. Hoffman zajmuje się Jugosławią³², zwracając zwłaszcza uwagę na znaczenie partyzantki Tity oraz poparcie, które otrzymywała ona nawet od Wielkiej Brytanii.

Także problematyka ruchu robotniczego niezbyt często zamieszczana jest w „Přehledzie”. Wymieńmy tu dwa artykuły. Z. Sládek i J. Valenta poruszają wpływ Rewolucji Październikowej na dalszy przebieg I wojny światowej. Szczegółowo analizują pertraktacje niemiecko-radzieckie i pokój brzeski 1918 r., uwzględniając zwłaszcza jego skutki dla Polski, a także dla ziem monarchii austro-węgierskiej³³.

Wpływem Węgierskiej Republiki Rad na ruch robotniczy w niepodległej Czechosłowacji zajmuje się K. Vaš³⁴. Charakterystycznie ukazany jest ten wpływ, zgoła odmienny w Słowacji aniżeli na ziemiach czeskich.

Na zakończenie zatrzymajmy się przy problematyce polskiej. Redakcja „Slovanského přehledu” poświęca jej stosunkowo sporo miejsca. Oprócz wspomnianych już uprzednio pozycji zaszyfrazujmy jeszcze kilka.

Porównaniu i analizie polityki zagranicznej rządu emigracyjnego oraz koncepcjom tejszej polityki komunistów polskich w latach 1939 - 1945 poświęcone jest opracowanie K. Kořalkovej³⁵.

J. Valenta³⁶ w swych dwóch artykułach kreśli obraz przemian prawno-politycznych II Rzeczypospolitej w całym dwudziestoletnim okresie jej istnienia. Jest to w gruncie rzeczy zarys historii politycznej Polski lat 1918 - 1939. Autor dość jednostronnie przedstawił wszystkie antydemokratyczne posunięcia kolejnych rządów polskich w polityce wewnętrznej. Wydaje się, iż takie stanowisko Autora wynikało z chęci przekazania jedynie ścisłej informacji, bez analizy przyczyn oraz bez uwzględnienia specyfiki życia politycznego Polski, zwłaszcza w porównaniu do Republiki Czechosłowackiej w tym samym czasie.

R. Pospišil omawia kwestię wyzwolenia Polski w 1944 r. Jest to artykuł rocznicowy³⁷ — w ćwierćwiecze ogłoszenia *Manifestu PKWN*, którym Autor bliżej się zajmuje.

Inny, bardziej popularnonaukowy charakter posiada dział „Ludzie i czasy”. Redakcja za-

²⁸ M. Moravcová, *Změny národnostní struktury států střední a jihovýchodní Evropy v letech 1945 - 1948*, SP, 1969, nr 5.

²⁹ H. Batowski, *Území slovanských států před druhou světovou válkou a po ni*, SP, 1968, nr 3.

³⁰ P. Hradečný, *25 let vzniku lidového Bulharska*.

³¹ J. Kolář, *Čas rozhodnutí — Albanie 1944*.

³² R. Hoffman, *Jugoslávie v rozhodujícím roku vojny*.

³³ Z. Sládek, J. Valenta, *Lenin a breštlitevský mir*, SP, 1970, nr 2.

³⁴ K. Vaš, *Českoslovenští pracující a intervenční tažení proti Mad'arské republice rad*, SP, 1970, nr 4 - 5.

³⁵ K. Kořalková, *Dvě koncepce polské zahraniční politiky (1935 - 1945)*, SP, 1968, nr 2.

³⁶ J. Valenta, *Úskali polské demokracie*, SP, 1968, nr 2, oraz tenże, *Drama polské demokracie*, tamże, 1968, nr 4.

³⁷ R. Pospišil, *Polsko 1944 — čas naděje*, SP, 1969, nr 4.

mieszcza tutaj materiały specjalnego typu. Są to na ogół albo całe życiorysy, albo też kartki z poszczególnych okresów działalności wybitniejszych postaci. Wymieńmy dla przykładu kilka takich materiałów. O generale Władimirze Zaimovie pisze Č. Amort w nrze 6/1970. Dalej widzimy też życiorysy Kazimierza Wielkiego (1/1969), Władysława Jagiełły (3/1969) czy Katarzyny II (6/1968). Szeroko omawiana jest też sprawa okoliczności śmierci premiera Władysława Sikorskiego w katastrofie gibraltarskiej w związku z dyskusją wokół głośnej sztuki Rolfa Hochhutha *Żołnierze* (3, 4, 5/1968).

Ponadto każdy numer „Slovenského přehledu” przynosi obszerne recenzje. Cenne są zwłaszcza przeglądy dorobku historyków poszczególnych krajów. Przykładowo wymieńmy omówienie prac z najnowszej historii Polski w nrze 6 z 1969 r. oraz prac uczonych NRD-owskich z dziedziny sławistyki i kontaktów niemiecko-słowiańskich (2/1968).

Redakcja „Přehledu” informuje też swoich czytelników systematycznie o konferencjach, sesjach i sympozjach naukowych dotyczących problematyki krajów socjalistycznych.

Niniejszy przegląd z natury rzeczy ma jedynie pobieżny charakter. Zatrzymaliśmy się nad najważniejszymi, naszym zdaniem, publikacjami z ostatnich kilku lat. W wystarczający jednak sposób — jak się wydaje — pozwalają one dostrzec bogactwo interesujących materiałów zamieszczanych w „Slovanským přehledzie”. Pozwalają dostrzec sylwetkę tego zasłużonego pisma, które od końca XIX w. konsekwentnie realizuje swój zasadniczy program, a dzisiaj wnosi poważny wkład naukowy do poznania historii Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej.

Ewa Cytowska